

На нашу думку, будь-які неправомірні дії, спрямовані на знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідування природних територій та об'єктів, повинні розглядатися як злочини проти довкілля і каратися у встановленому законом порядку. А до прийняття у встановленому порядку рішень про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду і виділення необхідних для цього коштів, проводити їх резервування (відповідно до ст.. 55 ЗУ „Про природно-заповідний фонд України”.

Список використаних джерел:

- 1 Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996 - №30. - Ст. 141
2. Закон України Про охорону навколишнього природного середовища №1264-XII від 25 червня 1991 року
3. Закон України Про природно-заповідний фонд України / ВВР України, 1992. - № 34. - Ст. 502.
- 4 Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. N 880-р
5. Міжнародно-правові акти у сфері захисту навколишнього середовища <http://www.mfa.gov.ua/geneva.ua/4734.htm>
6. Перелік біосферних заповідників "Про біосферні заповідники в Україні", затверджена Указом Президента України 26 листопада 1993 р.
7. Концепція про біосферні заповідники затверджена на I сесії Міжнародної координаційної ради Програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" в 1971 р.

УДК 342.76:334

Паращук Л. Г.

Paraschuk L.H.

*викладач кафедри цивільного права і
процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
Науковий керівник: д.ф.н., професор,
Братасюк Марія Григорівна*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ДОГОВОРУ ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

THEORETICAL ASPECTS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FREEDOM OF CONTRACT AND PUBLIC INTEREST

*Анотація. В статті досліджено співвідношення інтересів
приватних осіб та публічного інтересу у договірних правовідносинах.*

Звернено увагу на необхідність існування встановлених публічною владою обмежень свободи договору з метою охорони суцільних інтересів.

Анотація. В статті досліджено співвідношення інтересів частиних осіб і публічного інтереса в договірних правовідносинах. Окремим пунктом звернено увагу на необхідність існування встановлених публічною владою обмежень свободи договору в цілях охорони суцільних інтересів.

Summary. In the article the value interests of private individuals and public interest in a contractual relationship. Attention is focused on the need for a public authority established restrictions on freedom of contract in order to protect the public interest.

Ключові слова. Договір, свобода, приватний інтерес, публічний інтерес, обмеження.

Ключевые слова. Договор, свобода, частный интерес, публичный интерес, ограничения.

Key words. Contract, liberty, private interest, the public interest, limitations.

Лише нещодавно українська правова система відхилила радянську правову доктрину, за якою приватноправового регулювання майже не існувало. За радянських часів, коли воля індивіда, його інтереси були підпорядковані державі та колективним інтересам, питання захисту суцільних інтересів та інтересів держави від волі окремих осіб взагалі не виникало. Власне, цивільне законодавство тих часів та практика його застосування мали чітку спрямованість на захист державних інтересів. Воля та волевиявлення у приватних відносинах по суті знаходились в межах, дозволених законом. Зміст правових актів практично завжди визначався законодавством.

Зміна ідеологічного підходу до регулювання приватних відносин, прагнення українського законодавця до європейських стандартів цивільно-правового регулювання, основними принципами якого є свобода договору з неодмінною автономією волі та волевиявлення, створенням умов забезпечення свободи та справжньої волі сторін, призвела до відповідних законодавчих змін. Так, ЦК України серед загальних засад цивільного законодавства закріпив свободу договору (п. 3 ст. 3 ЦК України) як одного із основних проявів приватної автономії, здійснення активної свободи індивіда, разом з іншими засадами спрямованого на встановлення ідей цивільного права як права приватного. За своїм соціально-економічним значенням принцип свободи договору знаходиться на одному рівні із принципом визнання та недоторканності права приватної власності [1, 153].

Сутність свободи договору розкривається через співвідношення закону як нормативного регулювання, і договору як автономного, регулювання відносин сторін. Свобода договору в цивільному праві України відповідно до статей 6, 627 ЦК України знаходить свій прояв у можливості вибору контрагента; визначення змісту договору [2, 56-57]. Цим свобода договору не обмежується, однак саме ці її прояви необхідні учасникам цивільного обороту для реалізації своєї майнової самостійності та економічної незалежності, конкуренції на рівних з іншими учасниками ринку товарів, робіт і послуг.

За таких умов логічним був би висновок, що публічне право не може втручатись у сферу індивідуально-правового регулювання та обмежувати свободу волевиявлення сторін у визначенні змісту правочину. Індивіди, наділені безмежною свободою, мали б можливість вчиняти будь-які правочини для задоволення свого приватного інтересу, навіть задовольняючи різноманітні потреби всупереч публічним інтересам, як інтересам усіх індивідів, членів того чи іншого суспільства. Зазначене обумовлює потребу певних обмежень. Як вірно зазначає С.О. Мічурін, можливість уповноваженої особи без обмежень здійснювати своє право призводить до свавілля, негативного впливу на стабільність, стійкість, можливість здійснення майнових прав фізичних осіб, що є неприпустимим в умовах правової держави. Отже, саме в умовах правової держави потрібною є розробка та встановлення ефективного механізму обмежень майнових прав фізичних осіб і протиставлення їм прав інших уповноважених осіб, інтересів суспільства [3, 446].

Таким чином, обмеження у приватному праві є необхідними та обумовлюються охороною суспільних інтересів, причому всупереч індивідуальній волі. Правочин, як саморегулятор приватних відносин, не є виключенням з цього загального правила. Більш того, саме в правочині, якій є «законом» для його учасників, найбільш частіше відображається конфлікт приватного та публічного інтересів. Досить влучно зазначив Д. О. Тузов, що юридичне саморегулювання як один з проявів правової творчості має бути підкорено певному порядку та певним обмеженням, встановленим публічною владою з метою охорони гарантованих нею інтересів приватних осіб, окремих їх категорій та суспільства в цілому. Таким чином, саморегулювання відносин учасників обігу шляхом укладення правочинів та визначення їх змісту відбувається всередині більш загальної нормативної системи – правопорядку цього суспільства – та повинно узгоджуватись з ним. У разі конфлікту між двома нормативними системами – автономним регламентом приватних відносин та правопорядком – останній реагує здебільшого невизнанням юридичної сили акта, тобто оголошенням останнього недійсним або неіснуючим для права. Конфлікти такого роду неминучі, і чим більші галузі, в яких за

учасниками цивільного обігу визнається свобода саморегулювання, тим вони частіші й різноманітніші [4, 3].

Суспільний інтерес, під впливом якого впорядковується діяльність учасників цивільних та господарських відносин, відображений у сучасних законодавствах через спеціальні вимоги, яким мають відповідати правочини. Невідповідність таким вимогам дає підстави кваліфікувати певний правочин недійсним. В інтересах суспільства, його окремих членів та держави в цілому встановлюються межі свободи правочину (договору), що закріплюються у статтях ЦК України, інших актах цивільного законодавства (ч. 1 ст. 203 ЦК України). Визначення засобів охорони суспільних і державних (публічних) інтересів мають різне обґрунтування та втілення, однак обмеження для свободи укладання договорів можуть бути обумовлені тільки справедливістю, нормами моралі, суспільною користю. Проф. О. А. Пушкін та проф. О. Ф. Скакун підкреслювали, що норми публічного права, які регламентують діяльність держави та її органів, мають, безумовно, служити громадянському суспільству. Проте й норми цивільного (приватного) права не можуть ставати перешкодою у встановленні публічного порядку [5, 20].

С.О. Бородовський при дослідженні меж втручання держави в економічне життя суспільства, вказав, що основним постулатом в сучасній юридичній практиці багатьох країн світу є те, що свобода договору допускається лише тією мірою, якою вона не суперечить інтересам всього суспільства [6, 9]. Таким чином, необхідність встановлення обмеження свободи правочину (договору) заради «суспільної користі» або «суспільного інтересу» ніким не спростовується. Проте висловлюються різні обґрунтування окремих обмежень свободи правочину (договору), називаються різні, ніколи протилежні, суспільні інтереси, які потребують охорони.

В.В. Луць звертає увагу, що свобода правочину (договору) не є абсолютною (необмеженою). Свобода правочину існує в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості. Законодавець намагається зрозуміти ці межі й закріплює обмеження в законах. Наприклад, ст. 648 ЦК України передбачає можливість укладення договорів на підставі правових актів органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування. Відповідно до загального правила, не допускається використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монополією становити на ринку, а також недобросовісна конкуренція (ст. 13 ЦК України). Обмежень принципу свободи правочину (договору) в законодавстві чимало. Але знову ж таки, вони є легітимними тільки тоді, коли не суперечать принципам природного права [7, с. 624], оскільки

обмеження свободи правочину, підкорені природним потребам індивіда, забезпечують природне існування певного індивіда і суспільства в цілому.

Обмеження свободи договору забезпечує природне існування людини в економічних відносинах. За таких умов, необхідною ознакою свободи правочину та її обмежень є досягнення певного балансу між приватними та суспільними інтересами. Майнові права фізичних осіб, як зазначає С.О. Мічурін, з одного боку, і їх обмеження, з другого боку, в ідеалі мають бути збалансованими у правовій державі. Їх дисбаланс на користь більшої свободи у представників правлячого класу, групи осіб або однієї особи спостерігається при недемократичному державному устрої. Отже, сутнісною рисою у встановленні обмежень майнових прав фізичних осіб, яка має бути присутньою при їх формуванні, є збалансованість між ними та свободою у здійсненні цивільних прав, що на пряму пов'язано з обґрунтованістю їх встановленню з точки зору приватноправових засад [3, 15].

Використання публічно-правових засобів у приватному праві традиційно є дискусійним. У сучасній цивілістичній науці існують різні точки зору на питання взаємодії та взаємовпливу елементів публічного та приватного права в регулюванні суспільних відносин. Так, проф. М. М. Сібільов вказує на неіснуючі методи правового регулювання суспільних відносин у сферах приватного і публічного права, що робить принципово неможливим використання невластивих їм правових засобів... Проте, цілком очевидно, що «публічна влада, захищаючи публічні інтереси, має діяти завжди адекватно, тобто використовувати відповідні правові засоби, спрямовані лише на усунення конкретних перешкод у досягненні соціальних цілей, а не на встановлення загальних заборон, блокування дві правових засобів сфер приватного права» [2, 55-62].

Зв'язки між публічним і приватним правом є координаційними, перебувають в органічній взаємодії, вкатують на наявність взаємопроникнення та взаємовпливу норм публічного та приватного права, зокрема, наявність у цивільному законодавстві елементів публічно-правового регулювання. На необхідності публічного правопорядку будь-якій фізичній особі для того, щоб вона могла реалізовувати гарантовані їй Конституцією права та свободи, здійснювати свою приватну життєдіяльність відповідно до власних інтересів, наголошує проф. В. І. Борисова. Вона зазначає, що поділ права на приватне та публічне тільки за критерієм інтересу (матеріальний критерій) в сучасних умовах можливий, але навряд чи є універсальним. Так, коли на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення ЦК України (ст. 82), коли йдеться про публічний договір (ст. 633), договір

прислання (ст. 634) тощо, неможливо чітко визначити: чий інтерес має перевагу – приватний чи публічний [8, 6].

Отже, приватне право, орієнтоване на задоволення особистих приватних інтересів, засноване на вільному волевиявленні фізичних та юридичних осіб, об'єктивно не може йти всупереч публічному праву, яке орієнтоване на задоволення суспільних інтересів. Диспозитивний метод правового регулювання, який застосовується у приватному праві, переплітається з імперативним методом, який притаманний публічному праву. Встановити (зафіксувати) межу приватно-правового та публічно-правового регулювання принципово не можливо. Безумовно, що така межа існує, але вона постійно змінюється, як змінюються приватні та публічні інтереси. На історичну змінність меж між приватним та публічним правом, а також відсутність у кожній окремий момент такої чіткої межі вказував відомий російській цивіліст Й. О. Покровський. Він зазначав, що, як в галузі публічного, так і в галузі приватного права завжди є більший або менший відступ у бік протилежного принципу. Таким чином, як один, так і другий засоби правового регулювання теоретично можуть бути застосовані до будь-якої сфери суспільних відносин. Який саме буде використаний у тому чи іншому випадку у даному конкретному історичному суспільстві – залежить від всієї сукупності життєвих умов. Адаже кожен із цих засобів має свою особливу соціальну цінність [9, 40-43].

В праві мають гармонійно поєднуватись публічні та приватні інтереси, приватно-правові та публічно-правові засоби впливу на учасників суспільних відносин. Приватний процес розвитку людства засвідчив «приреченість» публічного інтересу на постійне неспівпадіння, а часто й конфронтацію, з інтересом приватним. Незважаючи на таку їхню «протилежність», суспільний та приватний інтереси становлять діалектичну єдність у державно-юридичному регулюванні, адже сам по собі феномен права базується перш за все на переплетенні та взаємозв'язку інтересів особи, суспільства і держави. Зазначене дозволяє погодитись з Р. Б. Сивим, що феномен інтересу не дає можливості провести чітку розділову лінію між правом приватним та правом публічним [10, 82].

Проблемою, на яку необхідно звернути увагу, є неоднорідний характер відносин, які входять в поняття «публічний порядок». Якнайменш, публічний порядок спрямований на охорону економічних та соціальних інтересів. Крім того, публічний порядок, як обмеження свободи правочину, не є чимось статичним. Крім того проф. Й. О. Покровський вказував і на «еластичність договірної свободи» з точки зору її легального обмеження. Він зазначав, що держава має право визначати необхідні умови співжиття, і природно, що приватним особам

не може бути надана можливість йти проти закону та руйнувати встановлений ним порядок. Закон може вносити ті або інші обмеження в галузі приватних відносин. З тих або інших міркувань держава може йти шляхом цих обмежень ближче або далі, і тому договірна свобода приватних осіб буде відповідно звужуватися та розширюватися [9, 251].

І якщо для Й. О. Покровського кожне обмеження, що встановлюється законом, підлягає оцінці з точки зору бажаності та доцільності, сам принцип верховенства закону не може не викликати сумнівів, оскільки сьогодні до обмежень свободи договору слід підходити через принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України. На застосуванні у цивільних відносинах принципу верховенства права наголошує проф. О. В. Дзера та зазначає, що закон являє собою формальний бік права, яке в абсолютному своєму вираженні є цінністю впорядкованої соціальної свободи та справедливості. Справедливість одна з найгуманніших ідей, виплеканих людством, – в уявленні людей завжди пов'язувалася з правом. Сама суть права зосереджується в можливій і зобов'язальній поведінці, у відповідності прав та обов'язків, що виявляються в реальних відносинах між членами (учасниками) громадянського суспільства. У такому суспільстві суб'єктивні права можуть здійснюватися лише в тих межах, в яких їх здійснення не завдає шкоди праву інших осіб, тобто на засадах добросовісності. Що ж до закону, то він може бути в чомусь недосконалим, навіть несправедливим [5, 22-23]. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Найбільш простий спосіб урегулювання конфліктів свободи договору та публічного порядку (закріплення вичерпним переліком у законі всіх випадків недійсності правочину) є неможливим. Незважаючи на формальну визначеність у цивільному обігу, позитивне право (законодавство) об'єктивно не може закріпити усі підстави недійсності правочинів. Власне, ст. 22 Конституції України підкреслює зазначену нездатність через неможливість вичерпно закріпити права і свободи людини і громадянина. Цивільне право, яке базується на принципах ініціативності та диспозитивності, допускає пошук учасниками правовідносин такого способу задоволення своїх інтересів, яким можливо правомірно обійти встановлені законом заборони або ухилитися від виконання своїх обов'язків. Закрити усі прогалини у законодавстві принципово неможливо.

Таким чином, зазначене обґрунтовує необхідність існування у цивільному праві обмежень договірної свободи. Завдання держави – встановити загальні засади, які забезпечують державну безпеку та гарантують захист прав та свобод громадян (що фактично зроблено у Конституції України). Головним критерієм у цьому має бути збалансованість публічних та приватних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Гражданское право: учебник / отв. ред. Е.А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Век, 2002. – Т. 1. – 798 с.
2. Сибільов М.М. Наслідки використання правових засобів сфери приватного права при регулюванні публічно-правових відносин / М.М. Сибільов // Проблеми законності. – Х., 2001. – Вип. 50. – С. 55-62.
3. Мічурін С.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія / С.О. Мічурін. – Х. : Юрист, НДІ Приватного права та підприємництва АПРІ України, 2008. – 482 с.
4. Тузов Д.О. Общие учения теории недействительных сделок и проблемы их викривия в российской доктрине, законодательстве и судебной практике : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.03. «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / Д.О. Тузов. – Томск, 2006. – 66 с.
5. Кодифікація приватного (цивільного) права України : за ред. проф. А. Довгєрґа. К. : Український центр правових студій, 2000. – 336 с.
6. Бородовський С.О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право» / С.О. Бородовський. – Х., 2005. – 19 с.
7. Цивільне право України : підручник. у 2 кн. : О.В. Дєрєґа, Д.В. Бєбєрєвє, А.С. Довгєрґ та ін. ; за ред. О.В. Дєрєґи, Н.С. Кушнєвє. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
8. Цивільне право України : підручник. у 2 т. / В.І. Бєрєєвє (кер. авт. кол.), Л.М. Бєрєєвє, І.В. Жєлєнікєвє та ін. ; за заг. ред. В.І. Бєрєєвє, І.В. Спєсєбє-Фєтєєвє, В.Д. Ярєцькє. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с.
9. Покровський Н.А. Основные проблемы гражданского права / Н.А. Покровский. – М. : Статут, 1998. – 354 с.
10. Сивий Р.Б. Соціально-філософські проблеми розмежування приватних і публічних інтересів як підстави дихотомізації структури позитивного права / Р.Б. Сивий // Проблеми філософії права. – 2005. – Т. 3. – № 1-2. – С. 73-84.